

כתתרי תורה

לק"י • פרשת פינחס ה'תשפ"א ב'ש"ל"ב • גליון ס'
• הגות והלכה בפרשת השבוע במשנת רבותינו גאוני תימן זיע"א

אין לקרוא בשעת התפילה וקריאת התורה • הערות והארות יתקבלו בברכה בטלפון 0504139964 או במייל avish964@gmail.com

לע"נ ידיד ורע אשר שמחת התורה שבלבו ועל פניו האירה כל סביבותיו, זכה להרבות תורה ולהעמיד בתי מדרשות לשקידתה הרב רפאל אליהו אליעזר זצ"ל ביבלחט"א הרב צבי בלאט שליט"א • ולע"נ דודי הרב אברהם ב"ר דוד בריחיו זצ"ל, הרב משה ב"ר שלום צאלח זצ"ל, הרב אלעזר זצ"ל בן יבלחט"א רבי אברהם עזריי שליט"א, ומרת אורית ב"ר מנחם שרעבי ע"ה • ולכות הרב אברהם ב"ר שלמה שליט"א, הרב אהרן ב"ר יוסף שליט"א, ר' זכריה ב"ר יוסף ור' ישראל ב"ר יהודה הי"ו ומרת אסתר ב"ר יחיאל ומיכל ב"ר ושי תח"ל לרפואה שלמה במהרה בתוך שאר חולי ישראל, אכ"ר.

כתר מלכות - מאן מלכי רבנן
רבי חיים ב"ר חיים קאפח זלה"ה
רב העיר ירים - ט"ז תמוז תשל"ה
רבי יחיאל ב"ר דוד סינאוני זלה"ה
מרבני סינאוני - י"ח תמוז תש"ד
רבי יוסף ב"ר יחיאל גמיל זלה"ה
מרבני חידאן - י"ח תמוז תשנ"ד
רבי משה ב"ר סעיד גהסי זלה"ה
רבה של תנעם - י"ט תמוז תשל"ט
רבי יצחק ב"ר יצחק גברא זלה"ה
אב"ד סווד - כ"א תמוז תש"י
רבי עזרא ב"ר שלום אלקיימי זלה"ה
מרבני אכמת בני מנצור - כ"ב תמוז תע"ר
רבי עובדיה ב"ר משה הלוי זלה"ה
רבה של קרית עקרון - כ"ב תמוז תשמ"ב

כתר של-א"ש

ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור ראש אומות בית אב במדין הוא (כ"ה, ט"ז). איתא במדרש הביאור אמר רב ששת, לא כזבי שמה, אלא שולנאי בת צור בן בלק שמה. ולמה נקרא שמה כזבי, שכיזבה באביה, שאמר לה, אל תשמעי אלא לגדול שבהם והיא נשמעה לזמרי ע"כ. ועיקר מאמר זה בסנהדרין פב, ב.

והטעם שנשמעה לזמרי מבואר שם בגמרא (פב, א) שאמר לה זמרי שאף הוא נשיא שבט, ולא עוד אלא ששמעון גדול מלוי. ועוד איתא במדרש הגדול (לעיל כ"ה, ה) שהביא לה ראייה שהוא גדול ממשה, הריני לוקח אותך לפני ולפני כל עדתו ואינן יכולין לדבר כלום. ולא עוד אלא כשאני נכנס הכל עומדין לכבודי. והיה דרכן כשקוראין קרית שמע עומדין בשעה שמזכירין יחוד השם. בא אליהם באותה שעה ועמדו כולן, סבורה היא שעמדו לכבודו ונשמעה לו, עכ"ל.

ומטעם זה כתב בעל הטורים, כי נצטווה משה בעצמו לצרור את המדינים (כ"ה, י"ז) צרור אתה, כי על ידך היה, שאמר לה אביה אל תשמעי אלא לגדול שבהם.

ובביאור העניין שרצו המדינים להחטיא דווקא את הגדול שבישראל כתב מהר"י גזפאן זלה"ה במנחת יהודה (שם, י"ז) דידוע לידועי ח"ן, כי מי שהוא גדול בתורה, יש לו נשמה ממקום עליון, ואם יחטא גורם שתרד נפשו לבין הקליפות ואז ע"י זה ימשך להם חיות גדול יותר מאשר תמשך לכם מנשמת שאר ההמון. ולזה היצר הרע מתגרה בתלמידי חכמים יותר מן הכל עכת"ד. נמצא שרצו למשוך לעצמם כח והשפעה גדולה מן הקדושה לכן ביקשו להחטיא דווקא את משה.

ומכאן ילמד אדם כי לעיתים מרגיש קושי ונסיון דווקא כאשר הוא בזמני עליה, אכן נודע הדבר כי אין זה מחמת שאין עלייתו שלמה ורצויה, אלא אדרבה מחמת זאת מתקנא בו היצה"ר ורוצה למשוך דווקא אותו לרשתו. ושמה זו כוונתו חז"ל (סוכה נב, א) צדיקים נדמה להם יצה"ר כהר גבוה, כי עליהם משתדל היצה"ר יותר משאר בני אדם.

והשי"ת יזכנו לא להשמע ליצה"ר כלל, ולהשמע דווקא לגדולים שבנו הם תלמידי חכמים מאורי האומה, ומהם נמשיך לנשמותינו שפע חיים וקדושה. אכ"ר. שבת שלום.

כתר ההלכה

הגאון הרב נתנאל עומסי שליט"א - מרבני בית ההוראה 'פעולת צדיק' לעילוי נשמת אביו רבי יחיאל ב"ר יצחק עומסי זלה"ה - נלב"ע כ"ו אלול התש"פ האם יש למנוע את הקטנים מאכילת ממתקים בתענית ציבור

א] כתב המשנ"ב (סי' תקנ"ט סק"ה) בשם האחרונים, כי הקטנים שהגיעו לגיל חינוך ויש להם דעת להתאבל, אף שאין חובה לחנכם להתענות בג' תעניות, מ"מ ראוי לחנכם שלא יאכלו רק מאכלים פשוטים כדי קיום הגוף, כדי שיתאבלו עם הציבור, וכשם שמצינו במעבורות ומניקות שאף שפטורות מלהתענות בצום זה, ראוי שלא יתענו במאכל ובמשתה אלא כדי קיום הולד (שו"ע סי' תקנ"ד ס"ה). אמנם י"א כי עם הקטנים לא נוהגים כן. ולדעתם, דוקא ביו"כ שהוא מן התורה, מצינו שמחנכים את הקטנים ומצערים אותם כגון מה שמתענים תענית שעות, אבל בתענית דרבנן, אין לצער את הקטנים ואין למנוע מהם מאכל (ברכ"י סי' תקמ"ט סק"א, כ"ה ח"י סי' תק"ן סק"ט בשם ספר הלכה ברורה). וכן הורה הגר"ש שאין המנהג כן אלא מאכלים את הקטן כדרכו בכל יום, אך ממתקים שאין דרכו לאכול בחול, ימנעו ממנו. ובכל מקרה אם לקחו מעצמם, אין צריך לקחת מהם (הליכות שלמה תעניות פ"ג, שו"ת באר משה ח"ח סי' צ"ה). ודעת מרן הגר"י רצאבי שליט"א (שע"ה ח"ג סי' ק"ב ס"ז) שמאכלים את הקטן כדרכו, ואין למנוע ממנו שום מאכל. ואל לנו לחוש למצוות חינוך לתענית שינהג בזה כשיגדל, כיון שמיאכלים אנו שיהפך עלינו יום זה לששון ולשמחה, אכ"ר.

הטעם שמינקת אינה צריכה לצום ביו"כ בתמוז

ב] נחלקו מרן השו"ע והרמ"א מה הטעם שמינקת פטורה מלהתענות בג' תעניות. דעת מרן השו"ע (סי' תקנ"ד ס"ה ובכ"י) כי טעם הפטור הוא מפני קיום הולד, ודעת הרמ"א (סי' תקנ"ט ס"א) כי הפטור הוא מפני חולשתן ולכן כתב שאם אינן מצטערות הרבה נהגו להחמיר ולהתענות.

לפיכך, כאשר התינוק גדול ומאכלים אותו שאר מאכלים ואינו יונק רק מעט, לדעת מרן השו"ע אמו צריכה להתענות, ולדעת הרמ"א תלוי אם היא מצטערת הרבה (שו"ת עול"י ח"א סי' ס"ה ד"ה אמנם). והנה שיטת מהרש"ם (דעת תורה סי' תקנ"ג) כי כל כ"ד חודש מהלידה אף אם אינה מניקה כלל, אינה צריכה להתענות ביו"כ בתמוז. והטעם, כי אבריה מתפרקין אז, כמבואר בגמ' נדה (ט). ואף שלמעשה כתבו הרבה פוסקים שלא נהגו להקל עד כדי כך (הגר"ש אלישיב, הובא בהלכות חג בחג בין המצרים, פ"ב הע' 12, חוט שני שבת ח"ד עמ' ר"ס). מכל מקום בזמננו שהדורות חלושים, יש מקילים לצרף את שיטתו כשמניקה מעט, ורוב מאכל התינוק מדברים אחרים (חוט שני שם בשם החו"א, תורת היולדת דף ר"יז). עוד יש אומרים כי אף לדעת מרן השו"ע, מי שמניקה מעט פטורה מלהתענות, כיון שגם במעט יש קיום לולד (אור לציון ח"ג פכ"ה סי' ג'). אך דעת מרן הגר"י רצאבי שליט"א (שע"ה ח"ג סי' ק"ב ס"ה) שכל מינקת שאין רוב מאכלו של התינוק ממנה, כגון שהוא גדול ואוכל מאכלים אחרים, אין בזה קיום הולד במה שתאכל בתענית, ולכן צריכה היא להתענות וכ"ש אם אינה מניקה כלל.

גוגואים שהוצאו מהפרי בשבת האם הם מוקצה

ג] בימים אלו מצוי פרי המימשש בחנויות, ונשאלה האם מותר לטלטל את גרעיני המימשש שהוצאו מתוכו בשבת, בשביל משחק ילדים הנקרא גוגואים. תשובה: הנה מצד מד מה שכתב הרמב"ם (שבת פכ"ו ה"ט"ו) שכל הגרעינים הראויים למאכל בהמה המצויה מטלטלין אותן, וכן פסק מרן השו"ע (סי' ש"ח ס"ב כ"ט), אין להתיר, כי גרעיני המימשש אינם ראויים למאכל בהמה מפני שהם קשים. ומצד שיש בתוכם אוכל (עיין ביה"ל סי' ש"ח ד"ה גרעיני לענין גרעיני שזיפים) ג"כ אין להתיר דזה דוקא כאשר האוכל שבגרעין ראוי לאכילה, וכגון גרעיני אבטיח וכדומה, או גרעיני שזיפים שבזמנם היה ראוי לאכילה (שלמי יהונתן), אבל תוכו של גרעין המימשש, טעמו מר ואין דרך לאוכלו כך (שבט הלוי ח"ז סי' רכ"ד, שלמי יהונתן ח"ג עמ' ק"ז).

ומה שנותר לדון, האם מחמת שראוי הגרעין למשחק ילדים, שם כלי עליו ואינו מוקצה. ולמעשה נחלקו בזה הפוסקים. יש אומרים, שמכיון שבכניסת השבת היה הגרעין חלק מהפרי, ועדיין לא ייחדו אותו למשחק, לכן נחשב הוא כעת כפסולת ומוקצה מחמת גופו. (שבות יצחק דף פ"א בשם הגר"ש אלישיב, חוט שני שבת ח"ג עמ' קל"ג, שש"כ פט"ז הע' ל', שלמי יהונתן שם עמ' קצ"ד, ארחות שבת ח"ב סוף הע' קצ"ט). מאידך יש אומרים, כי בבית שמצויים שם ילדים, הגרעין חשוב להם יותר מן הפרי, ולכן אף כשהוא בתוך הפרי מועיל מה שמייחדים אותו למשחק (הלכות שבת בשבת ח"ב עמ' ר"י, שו"ת קול מנחם אורח' ה' עמ' ק', הגר"מ רצאבי שליט"א בקונט' יום השביעי עמ' קט"ו) וכן הוראת מרן הגר"י רצאבי שליט"א. ועל מה שיש אומרים (שלמי יהונתן שם) כי לדעת מרן השו"ע שאסור לשחק בכדור בשבת (ש"ח ס"ע מ"ה), גם לשחק בגוגואים יהיה אסור, אמר לי מרן שליט"א שאינו דומה. כי דוקא כדור אסור כי יש בו פרסום וולוזל בכבוד שבת ועל זה נחרב טור שמעון שהיו משחקים בכדור בשבת (ב"י שם), משא"כ במשחק הגוגואים.

שמיני רגל עצמו במשנת רבותינו

ביום השמיני עֲצַרְתָּ תְהִיָּה לָכֶם כָּל מִלְאכְתָּ עֲבוֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ (פי"ט, ל"ה)
ראיה ממקרא זה ששמיני רגל בפני עצמו

א] איתא כאן במדרש הגדול, ביום השמיני. אמר ר' יוחנן, השמיני רגל בפני עצמו. אמר ר' אבון בכולן כתיב וביום וכאן כתיב ביום מכאן שהוא רגל בפני עצמו ע"כ. פירוש, דבכל ימי חג הסוכות נאמר בתורה וביום בואו וכאן בלא וא"ו אלא ביום השמיני, שמע מינה דאינו שייך לימים שלפניו אלא בפני עצמו הוא. ומקור מימרא זו בירושלמי (סוכה פ"ה ה"ו ושם הוא ר' אבון בשם ר' אחא).

גם בבבלי (סוכה מו, א) איתא כעין זה, דאמר רבי יוחנן אומרים זמן בשמיני של חג ואין אומרים זמן בשביעי של פסח. ואמר רב נחמן בר יצחק דטעמו של רבי יוחנן, דהכא כתיב ביום התם כתיב וביום. ופירש"י כל ימות החג כתיב וביום, ובשמיני כתיב ביום, הרי שחלוק הוא מהם ואינו מוסיף על הראשונים ע"כ. ואכן בשביעי של פסח נאמר (כ"ה, כ"ה) וביום השביעי מקרא קודש יהיה לכם בואו, כי אינו רגל בפני עצמו אלא חג שני של פסח הוא. ויתכן לפרש שזהו ה'התם' דאמר רב נחמן, דהיינו חלוק שמנ"ע משביעי של פסח, כי רק בו נאמר ביום, הרי שרק הוא חלוק מהימים שלפניו.

ועיקר דין זה מבואר בגמרא (סוכה מת, א) שמיני רגל בפני עצמו הוא לענין פז"ר קש"ב. פייס בפני עצמו. זמן בפני עצמו. רגל בפני עצמו. קרבן בפני עצמו. שירה בפני עצמו. ברכה בפני עצמו, ע"ש.
נוסחת התכאליל והראשונים בתפילת שמע"צ

ב] והנה בתפילת שמיני עצרת כתבו הטושו"ע (ריש סי' תרס"ח) ליל שמיני אומר בתפילה ותתן לנו את יום שמיני חג העצרת הזה. והרמ"א שם כתב (ע"פ ספר מנהגים למהר"א טירנא) ואנו נוהגין שאין אומרים 'חג' בשמיני, דלא מצינו בשום מקום שנקרא חג. אלא אומרים יום שמיני עצרת.

ובתכלאל כתב מהרי"ץ (ח"ב פא, ב) שאומר 'את יו"ט מקרא קודש הזה, את יום חג שמיני עצרת הזה זמן שמחתנו'. ובעץ חיים שם הביא דבן הוא הנוסח בכל התכאליל הישנות וברמב"ם (סדר התפילה. במהדור פרנקל עמ' של"ב) להקדים תיבת 'חג' לפני 'שמיני עצרת'. ובבארות יצחק (הלכות שמנ"ע סק"ו) הביא שכן גירסת רבינו נסים בספר המפתח (נדפס באוצה"ג יומא מת, א). וכ"ה במדרש הגדול (ע"י לקמן אות ה'). וכן שיטת מוהר"ש שבזי זלה"ה בתכלאל משתא (עמ' ק"א. וכן משמע בחמדת ימים כאן כ"ח כ"ה, דהלא שמיני עצרת הפך משביעי של פסח, ע"ש). וכן הוא מנהג עדן, כמ"ש בנחלת יוסף (פרק י"ג).

ומהרי"ץ ציין שכ"ה גירסת מהר"י אבוהב במנורת המאור בדפוסים ישנים. והנה לא מצאתי במנורת המאור שנוכר נוסח התפילה. והר"א אכלופי ביאר דברי מהרי"ץ שכוונתו למש"כ בריש פרק קנ"ג יתן חלק לז' וגם לח'. תן חלק לשבעה אלו ז' ימי החג וגם לשמנה, זה חג שמיני עצרת'. ואכן ראיתי כי כן הוא בדפוס ראשון קושטא שנת רד"ע (דף עב, ב) בתחילת הפרק השמיני. וכן בדפוס ויניציאה שנת ד"ש (דף סב, ב). וכ"ה בדפוס מנטובה שנת שכ"ג (דף נה, א). ורק בדפוסים מאוחרים יותר נשמטה מילת 'חג'.

ביאור נוסחת 'יום חג שמיני עצרת'

ג] וכתב מהרי"ץ דטעם גרסא זו, כי לא מצינו בכל המקרא שנקרא חג עצרת בפני עצמו אלא שחז"ל אמרו כי לענין פז"ר קש"ב בלבד הוא בפני עצמו. [וכעין סברא זו כתב גם הט"ז (סי' תרס"ח סק"א) דמדאיצטריך תלמודא לומר שהוא חלוק ממנו לענין פז"ר קש"ב ש"מ דבלא"ה חד חג הוא ומיוחס אחריו, ע"ש]. ולכן מקדימין לקרותו 'חג' כי הוא טפל ונגרר לחג הסוכות, והוא יום שמיני שלו.

ביאור דבריו, דאם הנוסח 'יום שמיני חג העצרת הזה' משמע שביום השמיני מתחילת סוכות יהיה חג עצרת. וכיון שאינו חג בפני עצמו, לכך

תיקנו לומר 'יום חג שמיני עצרת' ללמד הוא יום חג שמיני, דהיינו יום שמיני מה'חג' דהיינו סוכות, ונקרא עצרת כי יין זה נקרא בתורה עצרת. ומטעם זה בוודאי שלא יתכן לגרוס כדעת הרמ"א 'יום שמיני עצרת' דאינו יו"ט בפני עצמו.

ד] אכן הט"ז כתב מכח סברא זו שלא לומר יום חג שמיני עצרת הזה, דסבירא ליה, כי בכך משמע שהוא חג בפני עצמו אלא יש לומר יום שמיני העצרת חג הזה לרמוז שאינו חג בפני עצמו אלא מחמת הסוכות שהוא שמיני לו, ונקרא עצרת של חג דהיינו הטפל לחג. והביא שכן דעת מהרש"ל בתשובה (סוף סי' ס"ד). וכן מצאתי במהרי"ל (נב, ב) שמכח סברא זו כתב שלא לומר חג שמע"צ, ע"ש.

אך כוונת מהרי"ץ ברורה ד'חג' האמור כאן, היינו בדרך חז"ל לקרות לסוכות בשם 'חג', וממילא מובן שאינו בפני עצמו אלא משתייך לסוכות. וקרובים לזה דברי היעב"ץ במור וקציעה (סי' תרס"ח) שביאר נוסחת 'שמיני חג', כי הוא מאמר נקשר דהיינו יום השמיני לחג דהיינו חג הסוכות הנקרא חג בסתם.

ה] ומה שנתייחד שמיני עצרת בברכה בפני עצמו (כדלעיל סוף אות א') כתבו תוספות (שם ד"ה רגל) שאומר את יום שמיני חג העצרת הזה. וכן נראה דעת רש"י שם. אך אין בכך קושיא על מהרי"ץ, כיון שלא באו להוכיח מכאן על נוסח הברכה, אלא לומר שאינו מזכיר בברכה את חג הסוכות ולענין זה רגל בפני עצמו הוא. אכן כיון שאינו בפני עצמו לגמרי, מזכירים אותו בצורה שיובן שהוא נטפל לחג הסוכות. ואכן במדה"ג גרים 'ברכה בפני עצמו, שאומרים בתפלה ובברכת המזון, את יום חג שמיני עצרת הזה'. כי העיקר לומר שאין ממשכיב בהזכרת חג הסוכות, וכל אחד פירש הגמרא כמנהגו.

והנה דעת רס"ג בסדורו שאין הזכרה מיוחדת לשמיני עצרת, כי כאשר הביא את נוסח תפילות הרגלים (עמ' ק"ג) לא הזכיר את שמיני עצרת כלל. ויתירה מזו כשהזכיר את תפילות שמיני עזרת (עמ' רנ"ד) כתב ז'החג השמיני לזוכה תפילתו כמו שהקדמנו' ושם הזכיר רק נוסח 'יום חג הסוכות הזה זמן שמחתנו'. [וע' בבארות יצחק (שם) מש"כ לדון לפי דבריו]. ואכן רס"ג יצטרך לפרש ברכה בפנ"ע לענין ברכה למלך. וכמ"ש רש"י בר"ה (ד, ב) בשם התוספתא (סוכה פ"ד ה"י).

הראיות שהביא מהרי"ץ לנוסח זה

ו] והביא מהרי"ץ ג' ראיות דשמיני עצרת נטפל לחג הסוכות א' מלשון הזוה"ק (ויחי ר"כ, א) עד יומא בתראה דעצרת דהוא תמינאה לחג ע"כ. הרי שיום זה הוא שמיני לחג הסוכות, ואינו בפני עצמו.

ב' ממש"כ השו"ע (יו"ד סי' ר"ב ס"ב) דהאומר קונם יין שאינו טועם בחג, אסור ביום טוב האחרון ע"כ. הרי ששמיני עצרת מן החג הוא. וכ"כ הפרישה (שם ס"ב כ"ב) אע"פ דרגל בפני עצמו, קמ"ל שהוא בכלל החג, ע"ש. וכן הביא שם הט"ז (סקט"ז) מדברי מהר"ר לייב מפראג דמכאן ראיה לומר בשמיני עצרת, את יום חג שמיני עצרת הזה, דהא מיקרי חג. אך הט"ז שם דחה דנדירים שאני, דהולכים בהן אחר לשון בני אדם ובלשון בנ"א הוא נקרא חג ע"כ. ונראה דאדרבה משם ראיה בהיפך, כמבואר בירושלמי (נדירים פ"ה ה"א) שממנו מקור דין זה, דלרבי יאשיה דבנדירים הלך אחר לשון תורה, מותר ביו"ט אחרון של חג שאינו בכלל. וכן הוכיח בשיירי הקרבן שם. וצ"ע.

ג' מהא דאמרו בסוטה (מא, א) לענין מצות הקהל, דאי כתב רחמנא בחג הסוכות, הו"א אפילו ביו"ט אחרון, קמ"ל בבא כל ישראל, דהיינו מאתחלתא דמועד ע"כ. הרי דגם יו"ט אחרון הוא בכלל חג הסוכות. וראיה זו הביאה ג"כ הט"ז (שם) וכתב דזו ראיה ברורה שאין עליה תשובה דגם בשל תורה נקרא חג. וע"ש שכתב לדחות מי שרצה לבאר דהיינו יום אחרון של חוה"מ. [וע"ש שהביא עוד ב' ראיות הביא מהרד"ק ומהרמ"ע מפאנו, ואכמ"ל].

מדרכי רבותינו - מוהר"ר חיים ב"ר חיים קאפח זלה"ה

רבינו שנולד לאביו מוהר"ר חיים ב"ר משה זלה"ה רב הקהילה בירם, שהיה ידוע בפקחותו הגדולה והרבה להשתמש בנשיאות חן שהיתה לו אצל השלטונות להציל יתומים רבים מגזירת ההתאסלמות שריחפה עליהם ואף הצליח למלט ילדים שכבר נתפסו למלכות. בהיותו ממונה על גבית מס הגזיזה מבני הקהילה, נהג בחן וחסד עם העניים שלא היתה ידם משגת והיה מותר להם על המס, וכשנודע הדבר לשלטונות לאחר פטירתו, אסרו את בנו ממלא מקומו עד ששחרר בס"ד בערב הפסח. משבגר הבן רבי חיים, שלחו אביו ללמוד תורה בצנעא. לימים לקחו מוהר"ר יחיאל גרידי זלה"ה אב"ד דמאר, חתן לבתו. לאחר פטירת אביו נתמנה לכהן כרב הקהילה בירם. ומלבד הנהגת הקהילה שהיתה מסורה בידיו, המשיך במעשי החסד של אביו. משעלה לאה"ק ולא היה מוטל עליו עול הרבנות, הקדיש את ימיו לעסק התורה, ובד בבד המשיך להנהיג את צאן מרעיתו בראש העין. תנצב"ה.